

Јована Марчета

КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЈА ЖЕНЕ У ФРАНЦУСКИМ, ИТАЛИЈАНСКИМ И СРПСКИМ ПОСЛОВИЦАМА

Ослањајући се на теорију појмовних метафора, у овом раду се методом когнитивно-концептуалне анализе пореде пословице о женама у француском, италијанском и српском језику. Циљ истраживања је да се установи у којим аспектима три лингвокултуралне заједнице испољавају сличност у поимању жене, а у којој мери језичке и културолошке специфичности утичу на разлике у метафоричкој концептуализацији.

Кључне речи: жене, пословице, француски језик, италијански језик, српски језик.

Based on the theory of conceptual metaphors, this paper compares proverbs concerning women in the French, Italian, and Serbian languages using the method of cognitive-conceptual analysis. The aim of the research is to determine in which aspects the three linguocultural communities exhibit similarity in the perception of women, and to what extent linguistic and cultural specificities influence differences in metaphorical conceptualisation.

Key words: women, proverbs, French language, Italian language, Serbian language.

1. Увод. Предмет овог истраживања чине француске, италијанске и српске пословице¹ о женама. У раду се анализирају пословице које садрже лексеме (фр.) *femme* / (ит.) *donna* / (срп.) *жена*. Ове лексеме полисемичне су у посматраним језицима и у примарном значењу упућују на ‘одраслу особу женског пола; особу по полу супротну мушкарцу’, док се у секундаром значењу односе на ‘брачног друга женског пола; супругу’ (РМС; TLF; TREC-CANI).² Осим тога, у француском језику³ издвојено је и неколико пословица са лексемом (*jeune fille*)⁴ (‘девојка’), у италијанском са лексемом *moglie* (‘жена, супруга’), а у српском са лексемама *девојка*, *женско* и *женски* (прид.). Пословице које не садрже наведене лексеме, него семантиком упућују на особе женског пола, нису предмет овог рада (нпр. (срп.) *Сџара кока, гобра сџа*).

¹ Према Јовановић Симић (2014: 10), пословице представљају врсту народног стваралаштва које се налази на пресеку поетског, реторичког и дидактичког текста. Ове сложене синтаксичке јединице су на структурном и семантичком плану завршене, потпуне реченице и функционишу као знаци предикације (Мршевић-Радовић 1987: 23–24).

² У овом истраживању у обзир је узето примарно и секундарно значење посматране лексеме.

³ У оквиру француске паремиологије се, осим пословица, које су углавном непознатог порекла и представљају део народне културе, издвајају и слични изрази који такође преносе неки савет или моралну поруку (нпр. максиме (*maximes*), које се повезују са познатим аутором и могу да буду субјективније од пословице; сентенце (*sentences*), које могу да буду формалније од пословице и такође се могу повезати са познатим аутором, изреке (*dictons*), које су народног и непознатог порекла и најчешће се односе на временске прилике, годишња доба или пољопривредне радове (исп. MALOUX 1960).

⁴ Анализиране су пословице у којима лексема (фр.) *fille* има секундарно значење ‘људско биће женског пола’ (TLF).

У истраживању се полази од семантичке анализе минималних контекста одабраних лексема, који указују на начин концептуализације жене у посматраним језицима.⁵

Циљ истраживања је да се когнитивно-концептуалном анализом пословица које се односе на жене у француском, италијанском и српском језику установи у којој мери су појмовне метафоре којима се женске особе концептуализују заједничке испитиваним језицима, а у којој мери културолошки позадински аспект и језичке специфичности утичу на разлике у метафоричком пресликавању.

2. ЈЕЗИЧКА СЛИКА СВЕТА КРОЗ ПРИЗМУ ПОЈМОВНИХ МЕТАФОРА. Језичка слика света настаје интеракцијом језика и културе и чини један од основних појмова у лингвокултурологији и когнитивној лингвистици. Концепти које припадници једне лингвокултуралне заједнице стварају су у великој мери засновани на колективном искуству на које утичу историја, менталитет, систем вредности, као и народна веровања, обичаји и фолклор. Према Бартмињском (БАРТМИЊСКИ 2009: 31), језичка слика света представља језичко-културну слику неког ентитета која је укореењена у друштву и која се реконструише анализом различитог етнолингвистичког материјала који подразумева фраземе, испитивања ставова изворних говорника, те пословице, као ситне форме усмене књижевности у којима су често присутни стереотипи (ТРЕВЈЕШАНИН 2002).

Свођењем апстрактног на конкретно, говорници стварају нове концепте, упоређују већ постојеће и замењују их у метафоричним контекстима, те проучавање метафоре има кључно место како у когнитивној лингвистици, тако и у анализи језичке слике стварности (Поповић 2008: 45). За разлику од лексичке метафоре⁶, која се везује за једну лексему у контексту, механизам појмовне метафоре открива се из ширег контекста и састоји се у делимичном пресликавању појмовне структуре изворног домена, који је углавном чулно сазнатљив и добро познат, на циљни домен, који је најчешће чулно несазнатљив и апстрактан (КЛИКОВАЦ 2004; КÖVECSÉS 2010; LAKOFF – JOHNSON 1980).⁷ Поједини аутори сматрају да се у основи сваке појмовне метафоре налази метонимија (нпр. BARCELONA 2003: 4; BREDIN 1984: 45).⁸ Лејкоф и Џонсон (1980: 36), између осталог, уводе као посебан случај метонимију ДЕО ЗА ЦЕЛИНУ (нпр. Има много *добрих љава* на универзитету = интелигентних људи).⁹ Кевечеш (KÖVECSÉS 2004: 139–163; 2010: 195–213) истиче да су појмовне метафоре

⁵ У когнитивно-концептуалној анализи метафора полази се од семантике речи (најчешће глагола или придева) које су у најближем окружењу посматраних лексема, а не од значења целокупног исказа (исп. ДРОВЊАК – ШУЛОВИЋ 2016).

⁶ Опширније о односу између лексичке и појмовне метафоре исп. Драгићевић (2010: 150–151).

⁷ Пресликавање у оквиру појмовне метафоре у фокус ставља један аспект неке појаве и може да нас спречи да сагледамо друге аспекте (КЛИКОВАЦ 2004: 15–17; LAKOFF – JOHNSON 1980: 10; STANKIĆ-PROĐANOVIĆ 2004: 139–140; 2008: 23).

⁸ Појмовна метонимија је когнитивни процес у којем један (изворни) концептуални ентитет омогућава менталну везу са другим (циљним) концептуалним ентитетом унутар истог домена.

⁹ У когнитивној семантици синегдоха се посматра као део метонимије (BARCELONA 2003: 4; KÖVECSÉS 2010: 179).

углавном универзалне, а да су евентуалне разлике условљене културним наслеђем и физичким окружењем. С друге стране, Вјежбицка (WIERZBIĆKA 1986; 1999) сматра да се људске емоције различито концептуализују у језицима, а да су универзалне само компоненте од којих се концепти састоје.

Пословице представљају изузетно важан слој културног и вербалног наслеђа будући да на најнепосреднији начин откривају читав живот једног народа (Јовановић Симић 2014: 7). Ове језичке форме одликује концизност, језгровитост, као и метафоричка компонента у изражавању мисли и ставова (Кончаревић 2018: 165). Из генерације у генерацију пословицама се преносе народне мудрости, веровања и колективно искуство, те анализа овог језичког материјала чини неизоставан део реконструисања, изучавања и упоређивања језичких слика света различитих лингвокултуралних заједница.

Пословице „се тичу људи иако често изгледају површно као да се односе на друге ствари – краве, жабе или ножеве. Разумемо их јер нам нуде начине да схватимо сложене способности људских бића на основу тих других ствари” (LAKOFF – TURNER 1989: 166). Да бисмо схватили апстрактније аспекте везане за човека помоћу једноставнијих и разумљивијих особина типичних за бића „нижег” реда или предмете, користимо културни модел „велики ланац постојања” који подразумева строго дефинисану хијерархију свега што постоји у универзуму. На највишем нивоу налазе се људи са обележјима и понашањем вишег реда, као што су разум и моралност, следе животиње са инстинктивним обележјима и понашањем, потом биљке са биолошким својствима (боја, морфологија, начин на који биљке расту и развијају се) и понашањем (активности и процеси као што су цветање, упијање воде), те сложени предмети, који имају структурна обележја (на пример, кућа се састоји од различитих структурних делова, попут темеља и крова) и функционално понашање (попут обезбеђивања стабилности и заштите од падавина). На најнижем нивоу налазе се природне физичке ствари са природним физичким обележјима (на пример, висина и облик планине) и природним физичким понашањем (на пример, река изазива ерозију земљишта) (KÖVECSES 2010: 154).

Анализирајући пословице које се односе на чланове породице, Ристић и Лазић-Коњик (2020) и Стефановић (2009, 2012) скрећу пажњу на њихов значај у проучавању језичке слике света. Групишући семантички блиске пословице које се односе на особе женског пола у руском језику, Стефановић (2012) издваја биолошки домен, биолошко-социјални домен, социјални домен, психолошки домен, те домен свакодневног живота.

Бавећи се анализом тематске структуре пословица, Јовановић (2006а: 52–53; 2006б: 148–150) запажа да су пословице из српског паремолошког фонда засноване на инваријантним паровима међусобно супротних суштина који се могу груписати у различите конструктивне типове.¹⁰ Резултати анализе француских и српских пословица (DROBNJAK et al. 2011) показују да је слика жене у француским пословицама донекле повољнија у односу на приказ жене у позадини српских пословица. Требјешанин (1985; 2002) истиче

¹⁰ Тематски парови који описују различите стране једне ствари, парови који представљају физички различите објекте који су међусобно повезани неким својствима и парови који представљају физички различите објекте који не могу опстати одвојено.

да српске народне пословице показују амбивалентан однос мушкарца према жени у српској патријархалној култури. Премда су стереотипи о жени најчешће негативни, у великој мери зависе од социјалних и биолошких улога жене. Сходно пословицама, у српском народу неповољан став се изражава према лепој жени, док се позитиван став исказује према мајци, која се сматра светицом, као и према доброј домаћици (ТРЕБЈЕШАНИН 2002).

Резултати анализе метафора на примеру лексема којима се означавају жене у енглеском, француском, италијанском и српском жаргону (ВАЈДЕР – ГЕСУАТО 2003; ЂУРИН – ЈОВАНОВИЋ 2022; КОВЕЦЕС 2006) показују да се жене често концептуализују као животиње. Осим тога, Ђурин и Јовановић (2022) долазе до закључка да већина жаргонске лексике наглашава физички изглед жена, њихове интелектуалне карактеристике, као и друштвено непожељне облике понашања. Кевечеш (2006) запажа да се жене у англо-америчком жаргону концептуализују као ствари, те метонимијом путем делова тела, одеће и карактерних особина. Међу карактеристикама које посебно одликују жене издваја се појам лепоте. Анализа језичке слике жене реконструисане асоцијативним пољима стимулуса (фр.) *femme* / (срп.) *жена* у француском и српском језику такође показује стереотипна очекивања о женским особинама (нпр. склоност ка улепшавању), и потврђује концептуализацију жена као ствари и животиња, као и метонимијско поимање путем делова тела, одеће и карактерних особина (МАРЧЕТА 2022а). Осим тога, резултати појединих истраживања указују на концептуализацију жена као проститутки (ЂУРИН – ЈОВАНОВИЋ 2022; КОВЕЦЕС 2006; МАРЧЕТА 2022б).

3. АНАЛИЗА ГРАЂЕ. Одабрана грађа груписана је на основу издвојених метафора којима се концептуализују жене¹¹, без намере да се у анализу укључе све постојеће пословице са посматраним лексемама. Грађа је ексцерпирана из општих речника и речника пословица француског, италијанског и српског језика, дневних и недељних новина и електронских медија.¹² Компаративно-контрастивном анализом биће установљено евентуално постојање лексичке и семантичке еквиваленције, под којом се подразумева да пословице имају исто значење и да садрже исту компоненту која означава особу женског пола. Циљ истраживања није да се установе преводни еквиваленти различите структуре.¹³

3.1. ЖЕНА И ПОЈМОВНЕ МЕТАФОРЕ

3.1.1. Жена се у појединим француским, италијанским и српским пословицама концептуализује као ПРЕДМЕТ.

Вредност жене мери се у зависности од особина које поседује. Сходно придевима који је описују, жена може да се поима као драгоцен предмет или као роба мале вредности.

¹¹ Семантика пословица није критеријум груписања грађе.

¹² Списак извора налази се на крају рада.

¹³ Уз француске и италијанске пословице које немају лексички и семантички еквивалент у српском језику, наведен је дослован превод. Сврха овог превода, који често има аграматичну структуру, јесте да допринесе уочавању метафора.

Жена која је у француским, италијанским и српским пословицама квалификована придевима *добра*, *пошћена*, *часна*, *вредна* концептуализује се као драгоценост, односно као роба која има велику или непроцењиву вредност будући да је посвећена мужу, породици и домаћинству:

- ЖЕНА ЈЕ ДРАГОЦЕН ПРЕДМЕТ

(фр.) *Une femme vertueuse est la couronne de son mari* ('Часна жена је круна свог мужа.') / (ит.) *La buona moglie è corona del marito*. ('Добра жена је круна мужа.')

Постоје и библијске пословице (фр.) *Une femme vertueuse est la couronne de son mari, mais celle qui fait honte est comme la carie dans ses os* ('Часна жена је круна свог мужа, а она која срамоти је као трулеж у његовим костима.') / (ит.) *La donna virtuosa è la corona di suo marito, ma quella che fa vergogna è come un tarlo nelle sue ossa* ('Часна жена је круна свог мужа, а она која срамоти је као црв у његовим костима.') у којима се изражава супротност између часне жене, која се концептуализује као драгоцен предмет који припада мужу и срамне жене, која се пореди са болешћу у костима свог мужа.

(ит.) *La donna di casa è tesoro*. ('Домаћица¹⁴ је благо.')

(ит.) *Donna nobile per natura è un tesoro che sempre dura*. ('Жена племените нарави је благо које увек траје.')

(срп.) *Вредна жена је највеће благо*.

- ЖЕНА ЈЕ РОБА КОЈА ИМА ВЕЛИКУ ВРЕДНОСТ

(фр.) *Femme bonne vaut une couronne*. / (ит.) *Donna buona vale una corona*. ('Добра жена вреди круну.')

(ит.) *Donna leale gran tesoro vale*. ('Поштена жена, велико благо вреди.') / (срп.) *Добра жена златна вреди*.

У наредном примеру се унутар исте пословице генеришу две метафоре. Док је вредност добре жене непроцењива, лоша жена нема велику вредност:

- ЖЕНА ЈЕ РОБА КОЈА ИМА НЕПРОЦЕЊИВУ ВРЕДНОСТ И ЖЕНА ЈЕ РОБА КОЈА ИМА МАЛУ ВРЕДНОСТ / НИСКУ ЦЕНУ

(срп.) *Најгора жена ваља њедесет њроца, а добра се никаквим асџрама њла- њињи не може*.¹⁵

Поједине пословице указују на обичај да се жене удају уз мираз. Жена може да се поистовети са робом која није довољно вредна, те стога захтева материјалну надокнаду:

- ЖЕНА ЈЕ РОБА КОЈА ИМА ВРЕДНОСТ САМО УЗ МИРАЗ

(фр.) *Fille maigre et dot grasse, à chaque jeune homme plaît*. ('Мршава девојка и дебео мираз, сваком младићу прија.')

(фр.) *Même laide, si elle a des écus, une jeune fille trouve à se marier*. ('Ако има новчића / новца, млада девојка ће се удати иако је ружна.')

(срп.) *Мираз девојку удаје*.

(срп.) *Не удаје се ни једна (једина) девојка без њрђије нињи и један њој иде без књње у цркву*.

¹⁴ *Donna di casa* односи се на жену која воли да брине о дому и породици (TRECCANI).

¹⁵ Јовановић (2006б: 151) ову пословицу убраја у инваријантан пар 'добро – рђаво / зло'.

Уколико жена нема новца нити мираза, она мужу представља само обавезу и терет:

- ЖЕНА ЈЕ ДУГ¹⁶

(фр.) *Qui épouse la femme, épouse les dettes.* (‘Ко ожени жену, ожени дугове.’)

Сходно наредним пословицама, и за жене и за мушкарце женска лепота је веома важна, али не и подједнако вредна:

- ЖЕНСКА ЛЕПОТА ЈЕ ВРЕДНА И ЖЕНСКА ЛЕПОТА ЈЕ БЕЗВРЕДНА

(срп.) *Девојку лице угаје.*

Како Јовановић (2006а: 254–255) истиче, „лице и мираз симболизују два својства битна за добру прођу удавача у патријархалном друштву”. Сходно томе, сматра се да жена има корист од своје лепоте. С друге стране, иако се у француским пословицама истиче да мушкарци такође бирају жену према лепоти, саветује им се да то не чине јер женска лепота (сама за себе) мушкарцима не доноси никакву корист:

(фр.) *Beauté de femme n'enrichit homme.* (‘Женска лепота не обогаћује мушкарца.’)

(фр.) *Épouse la femme et non son visage.* (‘Ожени се женом, а не њеним лицем.’)

У следећем примеру уочљив је омалажавајући, својински однос мушкарца према жени, изражен у српској патријархалној култури¹⁷:

- ЖЕНА ЈЕ СВОЈИНА КОЈА СЕ СТИЧЕ

(срп.) *Жену и издерану кају ласно је синећи.*

Поседнички однос мушкарца према жени у пословицама није својствен само српском језику, него се уочава и у француском и италијанском, о чему сведоче пословице исте семантике са појединим разликама у компонентама:

- ЖЕНА ЈЕ ВЛАСНИШТВО МУЖА КОЈЕ НЕ ТРЕБА ПОСУДИТИ

(фр.) *Femme, livre et cheval ne se prêtent pas.* / (ит.) *Nè cavalo, nè libri, nè dona, no se impresta na mona.* / (срп.) *Жену, љушкy и коња може човек љоказати, али у наручје не давати.*¹⁸

- ЖЕНА ЈЕ ОДЕВНИ ПРЕДМЕТ

У наредној француској пословици приметна је игра речи будући да се глагол *accrocher* употребља у примарном значењу ‘окачити, закачити нешто на куку’, док је једно од секундарних значења ‘привући себи; добити нешто’¹⁹:

(фр.) *Belle fille et méchante robe trouvent toujours qui les accroche.* (‘Лепа девојка и отрцана хаљина увек имају ко да их окачи.’)

¹⁶ Под дугом се подразумева оно *штио је узетио или даио на зајам (обично новац)* (РМС).

¹⁷ Исп. ТРЕБЛЕШАНИН (2002).

¹⁸ Док сходно француској и италијанској пословици не треба позајмити жену, *књиу* ни коња, у српској пословици се истиче да не треба позајмити жену, *љушкy* ни коња.

¹⁹ Нпр. *Cette fille aura bien de la peine à accrocher un mari.* (‘Ова девојка ће тешко да ухвати мужа.’) (TLF).

У корпусу посматраних језика проналазимо пословице које садрже негативне стереотипе који се приписују женама, као што су брбљивост и ограничена памет. Женски језик представља важно оружје за жену:

- ЖЕНСКИ ЈЕЗИК ЈЕ МАЧ

(фр.) *La langue des femmes est leur épée et elles ne laissent pas rouiller.* ('Женски језик је њихов²⁰ мач и не дозвољавају му да рђа.')

У српском језику постоји пословица сличне семантике са елементима националне историје:

(срп.) *Гори је женски језик но Турска сабља.*

- ЖЕНСКА ПАМЕТ ЈЕ ПРОСТОРНО КРАТКА

(ит.) *Le donne hanno capelli lunghi e cervello corto.* / (срп.) *У жене је гуља коса, а крајка њамеј.*

Како Продановић-Станкић (2009: 80) истиче, када је реч о стереотипима у култури, један представник дате категорије метонимијом означава читаву категорију. У овим пословицама уочава се устаљена ментална веза између дужине косе, која се сматра симболом женске лепоте, и недостатка памети који се конкретизује кроз појам ограничене физичке дужине.²¹ Ова пословица појављује се и у другим језицима, али није пронађена у француском корпусу. Заиста, резултати изучавања асоцијативних поља стимулуса *жена* у француском и српском језику показују одсуство учесталог српског одговора (*гуља*) *коса* у француском корпусу (MARČETA 2022a). Ови резултати указују на стереотипну перцепцију женске лепоте која се у српском друштву повезује са (дугом) косом, али и на могућ утицај пословице на асоцијативне одговоре српских испитаника.

3.1.2. Поједини примери упућују на онтолошку метафору ЖЕНА ЈЕ МАТЕРИЈА која се конкретизује кроз различите подметафоре. Под материјом се подразумева појам који у природним наукама има две манифестације. Једна форма представља супстанцу, која се у природи може пронаћи у чврстом, течном и гасовитом стању, док друга форма представља физичко поље, које углавном има таласне карактеристике (нпр. електромагнетно или гравитационо поље). У наредном примеру концептуализација жене укључује обе наведене форме физичке материје будући да се женска природа разуме помоћу карактеристика ВОДЕНОГ ТАЛАСА, што је у пословици лексички реализовано путем глагола *affondare* ('потопити') и *sostenere* ('подржати'). Сходно томе, жена има способност да нас потопи или да нас подржи:

- ЖЕНА ЈЕ ВОДЕНИ ТАЛАС

(ит.) *La donna è come l'onda*²², *o ti sostiene o ti affonda.* ('Жена је као талас, или те подржава или те потопи.')

²⁰ Који припада женама.

²¹ У француском, италијанском и српском језику постоје еквивалентни фраземи (фр.) *esprit court; intelligence courte* / (ит.) *di mente corta* / (срп.) *бијии крајике њамејии* у којима ограничена физичка дужина упућује на ограничену умну способност.

²² У првом делу пословице уочава се поређење, док се у другом делу пословице уочава појмовна метафора изражена глаголима *подржати* и *попоти*.

Као и у италијанској пословици, у наредној српској пословици жена има способност да подржава. Међутим, у српском примеру жена се концептуализује као ЧВРСТА МАТЕРИЈА која подупире кућу. Ова пословица изражава позитиван однос према улози жене у кући и породици:

- ЖЕНА ЈЕ ТЕМЕЉ КУЋЕ

(срп.) *Не сџоји кућа на земљи, нејо на жени.*

3.1.3. Жена, као биће са „вишег” нивоа, схвата се преко особина и начина опхођења према бићима која се налазе на „нижем” нивоу. Ова група садржи пословице у којима се према жени опходи с ниподаштавањем и презиром.

У три посматрана језика постоје пословице у чијим позадинским сликама проналазимо насиље и поседнички однос према женама. Француска пословица *Il est permis de battre sa femme, mais il ne faut point l'assommer* (‘Дозвољено је тући своју жену, али је не смете премлатити / убити’) сведочи о некадашњем обичајном праву према којем се у француским провинцијама дозвољавало мужевима да туку своје жене до одређене мере (DROBNJAK et al. 2011).

Однос према женама пореди се са лошим третирањем животиња. Експлоатација животиња може се тумачити као једна од манифестација патријархалне културе, а третман према животињама повезан је са објективизацијом жена у том друштву.²³

Када се жена поима као животиња²⁴, једини језик који разуме су батине (BOGGIONE 2006). Сходно наредним пословицама, муж треба да туче своју жену као што туче и животињу, чији је власник, како би била послушна:

- ЖЕНА ЈЕ БИЋЕ КОЈЕ ТРЕБА ТУЋИ КАО ЖИВОТИЊУ

(ит.) *La carne di donna viene meglio se bastonata.* (‘Женско месо је најбоље када се батина’).

(фр.) *A mauvais cheval les éperons, à mauvaise femme le bâton.* (‘Лошем коњу мамузу, лошој жени батину / штап.’) / (ит.) *Al cavallo lo sprone, alla donna il bastone.* (‘Коњу мамузу, жени батину / штап.’) / (срп.) *Боја и вола моли, а жену и коња угри.*²⁵

(ит.) *La donna è come il baccalà: più la batti e più buona diventa.* (‘Жена је као бакалар: што је више тучеш, она постаје боља.’)

(срп.) *Жену, гецу и њса треба бићи и хранићи.*

Различите животиње употребљене су да дочарају женску неверност:

- ЖЕНА ЈЕ НЕМОРАЛНО БИЋЕ

У наредним пословицама, према жени се такође опходи као према животињи у власништву. Уколико муж превише често води жену са собом и даје јој превише слободе, она ће постати неморална и промискуитетна:

²³ Опширније исп. Адамс (1990).

²⁴ Метафора људи су животиње представља универзалну метафору (STANKIĆ-PRODANOVIĆ 2004; 2008; KÖVESCS 2010, 2005).

²⁵ Занимљиво је да се насупрот другом делу пословице, у првом делу истиче позитиван однос према воловима. Могуће је да овакав однос проистиче из чињенице да су се волови употребљавали за најтеже послове у пољопривреди, која је традиционално била најзаступљенија привредна грана међу становништвом.

(фр.) *Abreuver son cheval à tous gués, mener sa femme à tous festins – De son cheval on fait une rosse, et de sa femme une catin* ('Напој коња на сваком извору, води жену на сваку гозбу – Од коња направиш рагу, а од жене блудницу') / (ит.) *Chi mena la moglie a ogni festa, e dà bere al cavallo a ogni fontana, in capo all'anno il cavallo è bolso, e la moglie è la putana* ('Ко води жену на сваку гозбу и даје свом коњу да пије на свакој чесми, на крају године коњ ће бити рага, а жена блудница.')

Док је пас животиња која је одана човеку, жена му је неверна:

(фр.) *On peut compter sur la fidélité de son chien jusqu'au dernier moment et sur celle de sa femme jusqu'à la première occasion.* ('Можете рачунати на оданост свог пса до последњег тренутка и на верност своје супруге до прве прилике.')

Жена се поима као животиња коју је тешко задржати:

(срп.) *Сјо зечева је лакше сачувајти нејо једну жену.*

3.1.4. У сва три језика издвајају се метафоре засноване на метонимијском односу ДЕО ЗА ЦЕЛИНУ. Ова група обухвата пословице у којима се о жени говори с поштовањем:

- ЖЕНА ЈЕ ДЕО ТЕЛА

(фр.) *L'homme est la tête, la femme est le cou.* / (ит.) *L'uomo è la testa e la donna il collo.* / (срп.) *Мушкарац је глава, али жена је врат.*

(фр.) *Le mari est la tête, la femme est le cœur.* / (срп.) *Муж је глава, а жена срце куће.*

Премда се мушкарац у наведеним пословицама поима као глава, која симболизује интелектуалну моћ и представља мушкараца као вођу породице, жена такође има важну улогу у кући. С једне стране, жена се поима као врат, што значи да управља главом и подржава је, чиме се истиче међусобна подршка брачних другова, док је, с друге стране, представљена као срце куће, што упућује на значај жене у одржавању тоpline и хармоније у породичном окружењу.

- ЖЕНА ЈЕ САСТАВНИ ДЕО МУШКАРЦА

(фр.) *La femme est la moitié de l'homme.* / (срп.) *Жена је пола човека.*

Француска и српска пословица упућују на важну улогу коју жена има у животу мушкараца будући да чини саставни део његовог тела.

3.1.5. Метафору ЖЕНА ЈЕ ПРИРОДНА ПОЈАВА чине пословице којима се женска природа дочарава кроз карактеристике природних феномена. Женска природа поима се као промењива и непредвидива.

Жена има способност да се мени попут месеца²⁶:

- ЖЕНА ЈЕ МЕСЕЦ

(фр.) *Femme varie comme la lune, aujourd'hui claire, demain brune.* ('Жена се мења као месец, данас светла, сутра тамна') / (ит.) *Donna e luna, oggi serena e domani bruna.* ('Жена и месец, данас ведра, сутра мрачна.')

²⁶ Упркос поређењу које се јавља у посматраним пословицама, жени се путем глагола *менијти*, као и путем придева *свејло* и *јамно*, који карактеришу периодичан циклус месечевих мена, кроз појмовну метафору приписују карактеристике месеца.

(фр.) *Temps et vent, et femme et fortune, changent autant comme la lune.* (‘Време и ветар, жена и срећа, мењају се колико и месец’) / (срп.) *He веруј жени, јер се као месец мени.*

У наредним примерима жена има моћ да сруши физички објекат као што је кућа. Сходно томе, жена се поима као физичка сила која, на пример, може да потиче од земљотреса или друге појаве која је способна да физички уништи објекат:

- ЖЕНА ЈЕ РАЗОРНА СИЛА

(фр.) *Les femmes font et défont les maisons.* (‘Жене граде и уништавају / руше куће.’)

У првом делу француске пословице уочава се и метафора ЖЕНА ЈЕ ГРАДИТЕЉКА.

(срп.) *Кад се женско роги, кућа се руши.*

Премда жена у наведеној српској пословици није агенс, њено рођење има толико снажно дејство да доводи до рушења куће.

У наредној италијанској пословици, жени се приписују особине које има сенка:

- ЖЕНА ЈЕ СЕНКА

(ит.) *La donna è come l'ombra: se l'inseguì ti scappa, se scappi t'insegue.* (‘Жена је попут сенке: ако јуриш за њом, бежи; ако бежиш, јури те.’)

4. ЗАКЉУЧАК. Резултати анализе корпуса показују да се жена у посматраним језицима поима као ПРЕДМЕТ, МАТЕРИЈА и ПРИРОДНЕ ПОЈАВЕ. Осим тога, жена се концептуализује кроз особине бића „нижег” нивоа, као и метонимијом путем делова тела. Ови резултати у складу су са резултатима бројних истраживања који указују на поимање жена као одеће, делова тела и животиња (BAIDER – GESUATO 2003; ĐURIN – JOVANOVIĆ 2022; KÖVECSSES 2006; MARČETA 2022a). Путем ових метафора, апстрактнији аспекти везани за жену (карактерне особине, улога у кући и породици, однос према женама итд.) разумеју се помоћу једноставнијих и разумљивијих особина које су типичне за бића „нижег” реда или предмете и природне феномене (KÖVECSSES 2010: 154; LAKOFF – TURNER 1989: 166).

Анализа грађе јасно указује на смисаони раскол пословица о жени у сва три посматрана језика. Поједине пословице посматраног корпуса указују на позитивно поимање жене у три лингвокултуралне заједнице. Тако се, на пример, у оквиру појмовне метафоре ЖЕНА ЈЕ ПРЕДМЕТ добра жена концептуализује као ДРАГОЦЕНОСТ (нпр. (фр.) *Femme bonne vaut une couronne.* / (ит.) *Donna buona vale una corona;* (срп.) *Добра жена златна вреди.*), у оквиру метафоре ЖЕНА ЈЕ МАТЕРИЈА концептуализује се као ВАЖАН ДЕО КУЋЕ (нпр. (срп.) *He стоји кућа на земљи, неће на жени.*), док се у оквиру метонимије ДЕО ЗА ЦЕЛИНУ издвајају пословице у којима жена има велики значај за породицу и мушкарца и чини њихов саставни део (нпр. (фр.) *La femme est la moitié de l'homme.* / (срп.) *Жена је пола човека.*). С друге стране, негативна концептуализација жене уочава се кроз примере којима се жена поима као ВЛАСНИШТВО (нпр. (срп.)

Жену и издерану каиу ласно је сīећи.). Посебно презрив и агресиван однос према женама уочљив је у пословицама у којима се према жени опходи као према животињи како би била послушна ((фр.) *A mauvais cheval les éperons, à mauvaise femme le bâton* / (ит.) *Al cavallo lo sprone, alla donna il bastone.* / (срп.) *Боја и вола моли, а жену и коња удри.*). Осим тога, резултати анализе корпуса показују да се у појединим пословицама женска природа схвата као непредвидива и промењива. Тако се у оквиру појмовне метафоре ЖЕНА ЈЕ МАТЕРИЈА, жени приписују особине воденог таласа који може да потопа и подржи ((ит.) *La donna è come l'onda, o ti sostiene o ti affonda.*), а у оквиру метафоре ЖЕНА ЈЕ ПРИРОДНА ПОЈАВА ЖЕНА ГРАДИ И РУШИ КУЋЕ ((фр.) *Les femmes font et défont les maisons.*) или се периодично мени као месец ((фр.) *Femme varie comme la lune, aujourd'hui claire, demain brune.* / (ит.) *Donna e luna, oggi serena e domani bruna.*).

За разлику од асоцијативних одговора француских и српских испитаника на реч-стимулус *жена*, који се у највећем броју случајева односе на примарно значење ове лексеме (МАРСЕТА 2022а), анализа пословица показује да у великом делу посматраног корпуса сва три језика лексема *жена* упућује на своје секундарно значење и повезује се са кућом, домаћинством и односом према супругу. Од укупно 56 анализираних пословица, лексичко и семантичко поклапање у три језика присутно је у само 3 случаја, док је у два језика запажено у 10 примера (француски / италијански – 5, француски / српски – 3, италијански / српски – 2). Узимајући у обзир ова преклапања, анализирани корпус чини 40 различитих примера метафора сврстаних у 20 група. Премда су лексичка и семантичка подударана у три језика ретка, бројни примери пословица издвојеног корпуса који нису обавезно еквиваленти, али су исказани истом појмовном метафором указују на сличности у концептуализацији жене у три лингвокултуралне заједнице (нпр. (ит.) *Donna nobile per natura è un tesoro che sempre dura*; (срп.) *Вредна жена је највеће блага.*).

Анализа такође показује да посматрани језици понекад користе себи својствене слике како би изразили метафорички концепт и приближили га говорницима у складу са историјским, језичким и културолошким особеностима (нпр. (ит.) *La donna è come baccalà: più la batti e più buona diventa*; (срп.) *Гори је женски језик но Турска сабља.*).

Резултати истраживања показали су да се поједини концепти остварују кроз различите појмовне метафоре. Тако се, на пример, метафорично повезивање жене са појмом материјалне вредности конкретизује кроз специфичне реализације, односно путем концептуализације жене као: ДРАГОЦЕНОГ ПРЕДМЕТА (нпр. (фр.) *Une femme vertueuse est la couronne de son mari.* / (ит.) *La buona moglie è corona del marito.*), као РОБЕ КОЈА ИМА ВЕЛИКУ ВРЕДНОСТ (нпр. (фр.) *Femme bonne vaut une couronne.* / (ит.) *Una brava donna vale una corona*; (срп.) *Добра жена златна вреду.*), те као ДУГА (нпр. (фр.) *Qui épouse la femme, épouse les dettes.*). Концепт лепоте, који истиче добробит ове физичке особине за удају, али и упозорава на опасност оне који са женама ступају у брак, остварује се кроз појмовне метафоре ОДЕВНИ ПРЕДМЕТ (нпр. (фр.) *Belle fille et méchante robe trouvent toujours qui les accroche.*) и ЖЕНСКА ЛЕПОТА ЈЕ (БЕЗ)ВРЕДНА (нпр. (фр.) *Beauté de femme n'enrichit homme*; (срп.) *Девојку лице угaje.*).

ИЗВОРИ

- РМС: *Речник српскохрватској књижевној језика*, I–VI. Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска, 1967–1976.
- СТЕФАНОВИЋ КАРАЦИЋ, Вук. *Српске народне пословице и групе различне као оне у обичај узетије ријечи – издано их Вук Сџеф. Караџић*. Беч: Штампарија Јерменскога манастира, 1849.
- *
- BOGGIONE, Valter. *Chi dice donna... 3587 proverbi sull'amore, il matrimonio, il tradimento, la gelosia...* UTET, 2005.
- ARTHABER, Augusto. *Dizionario comparato di proverbi e modi proverbiali, italiani, latini, francesi, spagnoli, tedeschi, inglesi e greci antichi, con relativi indici sistematico-alfabetici; supplemento ai dizionari delle principali lingue moderne ed antiche*. Milano: Hoepli editore, 1900.
- DAF: *Dictionnaire de l'Académie française, neuvième édition, version informatisée*. <<http://artfl.atilf.fr/dictionnaires/ACADEMIE/index.htm>> 10. 04. 2023.
- MALOUX, Maurice. *Dictionnaire des proverbes, sentences et maximes*. Paris: Larousse, 1960.
- PROVERBI ITALIANI. <www.homolaicus.com/linguaggi/proverbi> 18. 05. 2023.
- PROVERBI SULLA FAMIGLIA. <<http://www.locuta.com/proverbi2.htm>> 07. 06. 2023.
- QUARTU, Monica. *Dizionario dei modi di dire della lingua italiana*. Hoepli, 2010. <<http://dizionari.corriere.it/dizionario-modi-di-dire>> 10. 04. 2023.
- REY, Alain, Sophie CHANTREAU. *Dictionnaire des expressions et locutions*. Paris: Le Robert, 2007.
- TLF: *Trésor de la langue française informatisé*. <<http://atilf.atilf.fr>> 23. 04. 2023.
- TRECCANI: *Vocabolario Treccani*. <<https://www.treccani.it/vocabolario/>> 10. 04. 2023.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- ДРАГИЋЕВИЋ, Рајна. *Лексикологија српској језика*. Београд: Завод за уџбенике, 2010.
- ЈОВАНОВИЋ, Јелена. *Књија српских народних пословица I, II*. Београд: Научно друштво за неговање и проучавање српског језика, 2006а.
- ЈОВАНОВИЋ, Јелена. *Синџака и сџилисџика српских народних пословица I, II*. Београд: Јасен, 2006б.
- ЈОВАНОВИЋ Симић, Јелена. Хумане поруке народних пословица. *Узданица XI/2* (2014): 7–20.
- КОНЧАРЕВИЋ, Ксенија. *Језик и култура: славистичка њерсџекџива*. Београд: Јасен, 2018.
- МРШЕВИЋ-РАДОВИЋ, Драгана. *Фразеолошке џлајолско-именичке синџајме у савременом српско-хрватском језику*. Београд: Филолошки факултет, 1987.
- ПОПОВИЋ, Људмила. *Језичка слика сџварносџи: коџниџивни асџекџи коџџрасџивне анализе*. Београд: Филолошки факултет, 2008.
- РИСТИЋ, Стана, Ивана ЛАЗИЋ-КОЊИК. *Коџниџивни џраваџ у српској еџнолиџивисџиџи – џочеџи развоја и акџуелни џроблеми*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2020.
- СТЕФАНОВИЋ, Марија. О пословицама у проучавању језичке слике света (на материјалу руског и српског језика). *Годишњак Филозофској факултеџа у Новом Саду* 34/1 (2009): 31–42.
- СТЕФАНОВИЋ, Марија. *Језичка слика џородиџе у руском и српском језику*. Нови Сад: Филозофски факултет, 2012.

*

- ADAMS, Carol. *The Sexual Politics of Meat: A Feminist-Vegetarian Critical Theory*. Bloomsbury Revelations, 1990.
- BAIDER, Fabienne, Sara GESUATO. Masculinist Metaphors, Feminist research. *Metaphorik* 5 (2003): 6–35. <<http://metaphorik.de/05/baidergesuato.pdf>> 18. 05. 2023.
- BARCELONA, Antonio. Introduction. The cognitive theory of metaphor and metonymy. Antonio Barcelona (ed.). *Metaphor and Metonymy at the Crossroads: A Cognitive Perspective*. Berlin – New York: Mouton de Gruyter, 2003, 1–31.
- BARTMIŃSKI, Jerzy, Aspects of Cognitive Ethnolinguistics. Edited by Jörg ZINAKEN. London: Equinox Publishing, 2009.
- BREDIN, Hugh. Metonymy. *Poetics Today* 5/1 (1984): 45–58.

- DROBNJAK, Dragana, Snežana GUDURIĆ, Ana TOPOLJSKA. La femme dans les proverbes français et serbes. Georgeta Rață (ed.). *Academic Days of Timișoara: Language Education Today*. Cambridge Scholars Publishing, 2011, 132–143.
- DROBNJAK, Dragana, Ksenija ŠULOVIĆ. *Lingvokulturološki triptih*. Novi Sad: Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu, 2016.
- DURIN, Tatjana, Ivan JOVANOVIĆ. Geese, Planks and Sluts: Semantic Derogation of Women in French and Serbian Slang. *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Prištini* 52/1 (2022): 77–94. <<https://doi.org/10.5937/zrffp52-29800>>
- KLIKOVAC, Duška. *Metafore u mišljenju i jeziku*. Beograd: Biblioteka XX vek, 2004.
- KÓVÉCSÉS, Zoltán. *Metaphor and emotion: language, culture, and body in human feeling*. Cambridge University Press. Maison des Sciences de l'Homme and Cambridge University Press, 2004.
- KÓVÉCSÉS, Zoltán. *Metaphor in culture: Universality and variation*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005. <<https://doi.org/10.1017/CBO9780511614408>>
- KÓVÉCSÉS, Zoltán. Metaphor and ideology in slang: the case of woman and man. *Revue d'Études Françaises* 11 (2006): 151–166.
- KÓVÉCSÉS, Zoltán. *Metaphor. A Practical Introduction*. New York: Oxford University Press, 2010.
- LAKOFF, George, Mark JOHNSON. *Metaphors We Live By*. Chicago, London: The University Press of Chicago Press, 1980.
- LAKOFF, George, Mark TURNER. *More than Cool Reason: A Field Guide to Poetic Metaphor*. Chicago: University of Chicago Press, 1989.
- MARČETA, Jovana. Linguistic picture of woman in French and Serbian. *Review of Cognitive Linguistics* 20/2 (2022a): 384–411. <<https://doi.org/10.1075/rcl.00116.mar>>
- MARČETA, Jovana. Žene i muškarci u srpskoj i francuskoj frazeologiji. Snežana Gudurić, Jasmina Dražić, Marija Stefanović (ur.). *Jezici i kulture u vremenu i prostoru (Tematski zbornik)* 10(1). Novi Sad: Filozofski fakultet, 2022b, 97–106.
- PRODANOVIĆ-STANKIĆ, Dijana. Metafore s nazivima životinja u engleskom i srpskom jeziku. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku* 47/1–2 (2004): 131–145.
- PRODANOVIĆ-STANKIĆ, Dijana. *Životinje u poslovicama na engleskom i srpskom jeziku*. Beograd: Za-
dužbina Andrejević, 2008.
- PRODANOVIĆ-STANKIĆ, Dijana. Pojmovna metonimija i metafora u značenjima lekseme *srce* u srpskom jeziku. *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu* 34/1 (2009): 77–87.
- TREBJEŠANIN, Žarko. Stereotip o ženi u srpskoj kulturi. *Nova srpska politička misao* (2002): 91–105.
- TREBJEŠANIN, Žarko. Predstava žene u srpskim narodnim poslovicama. *Psihologija* (1985): 87–103.
- WIERZBICKA, Anna. Human Emotions: Universal or Culture-Specific?. *American Anthropologist, New Series* 88/3 (1986): 584–594.
- WIERZBICKA, Anna. *Emotions across Languages and Cultures, Diversity and Universals*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.

Jovana Marčeta

CONCEPTUALISATION OF WOMAN IN FRENCH, ITALIAN, AND SERBIAN PROVERBS

S u m m a r y

In this paper, the cognitive-conceptual method is used to analyse and compare proverbs concerning women in the French, Italian, and Serbian languages. The aim is to identify similarities and differences in the conceptual metaphors used within these proverbs to conceptualise women. The results of the analysis indicate that women in the observed languages are most commonly conceptualised as OBJECTS, SUBSTANCES, and NATURAL PHENOMENA. In addition, woman is conceptualised through the characteristics of “lower” level beings, as well as through body part metonymy. Out of 40 analysed metaphor examples, lexical and semantic correspondence in the three languages is present in only three cases. Nevertheless, the analysis shows that numerous proverb examples of different semantics are expressed using the same conceptual metaphor (e.g., (Fr.) *Les femmes font et défont*

les maisons and (Sr.) *Kad se žensko rodi, kuća se ruši*). Furthermore, the results show that the observed languages sometimes use their own distinct images to express metaphorical concepts, adapting them to speakers in accordance with historical, linguistic, and cultural specificities.

Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет (научни сарадник)
Др Зорана Ђинђића 2, 21000 Нови Сад, Србија
jovana.marceta@ff.uns.ac.rs

(Примљено: 30. августа 2023;
прихваћено: 26. октобра 2023)